

РЕЦЕНЗІЇ

Флорій Бацевич, Вікторія Чернуха. Мовна особистість у сімейному спілкуванні: лексико-семантичні виміри : монографія / Флорій Бацевич, Вікторія Чернуха. – Львів : ПАІС, 2014. – 182 с.

У сучасній лінгвістиці засвідчено спроби реконструкції мовних особистостей – індивідуальних та колективних – як недалекого, так і далекого минулого. Увагу українських дослідників привертала мовні особистості письменників – Г. Сковороди [Гнатюк 2010], П. Куліша [Должикова 2003], Лесі Українки [Красовська 2001], І. Франка [Космеда 2006], Ліни Костенко [Міщук 2008], В. Стуса [Міщук 2008]. Т. Радзівська виявила характерні риси мовної особистості О. Потебні [Радзівська 2005]. Л. Іванова з'ясувала співвідношення деяких концептів когнітивного рівня мовної особистості О. Пушкіна [Іванова 2006].

Російські лінгвісти, учні О. Реформатського, відтворили мовну особистість свого вчителя, звернувши увагу на манеру вимови, особливості усного мовлення, знання іноземних мов, багатство словника, мовні оцінки, мову листів та наукового стилю тощо [Язык и личность 1989 : 149–212]; низку праць у російському мовознавстві присвячено різним іпостасям мовної особистості Ф. Достоєвського [Слово 1996; Слово 2001]. Однак вичерпного опису конкретної мовної особистості на сьогодні ще не зроблено.

Не залишилася поза увагою дослідників і проблема реконструкції колективної мовної особистості. Збірний портрет мовної особистості українського вченого-гуманітарія ХІХ ст., який писав російською мовою, комплексно відтворила І. Синиця, зосередившись на аналізі комунікативного та культурологічного аспектів такої особистості [Синиця 2006]. М. Євсєєва здійснила спробу реконструкції узагальненої мовної особистості, дослідивши особливості реалізації слов'янської мовної особистості в ідіоматиці петербурзької поезії кінця ХVІІІ – початку ХІХ ст. [Євсєєва 1999]. Т. Вендіна на матеріалі старослов'янської мови експлікувала середньовічну мовну особистість в її мовотворчому акті [Вендіна 2002; Вендіна 2002a]; просторічно-професійний тип старої Москви – сваха (в О. Островського) – була об'єктом дослідження Н. Можасєвої [Язык и личность 1989: 53–58].

Новий напрям у вивченні мовної особистості запропонували Ф. Бацевич та В. Чернуха у своїй монографії “Мовна особистість у сімейному спілкуванні: лексико-семантичні виміри”. Сімейне спілкування є досить новим об’єктом соціолінгвістики й комунікативної лінгвістики, і вербально-семантичний складник мовної особистості в сімейному спілкуванні так ґрунтовно досліджується вперше. Праця буде цікавою і корисною всім, хто цікавиться проблемами реконструкції мовної особистості, зокрема її мовленнєвої поведінки в малих соціальних групах.

Автори реконструювали мовну особистість своєї матері Болеслави Олександрівни Бацевич, описавши її лексикон і відтворивши її комунікативну поведінку в сімейному спілкуванні між представниками різних поколінь, де безумовним лідером була найстарша особа. Цікавим для лінгвіста є той факт, що мовна компетенція респондентки формувалась у багатомовному українсько-польсько-єврейському середовищі, що й зумовило неповторність її мовної особистості.

Структура монографічної праці зумовлена її метою. У першому розділі традиційно висвітлено теоретичні засади дослідження крізь призму сучасних лінгвістичних, передусім соціолінгвістичних, проблем, а також розглянуто історичні й етносоціокультурні чинники формування мовної особистості Болеслави Олександрівни та подано біографічну довідку про неї.

У другому розділі “Лексико-семантичні аспекти мовленнєвої поведінки лідера сімейного спілкування” ґрунтовно проаналізовано з функціонально-комунікативних позицій вербально-семантичний складник мовної особистості респондентки, зокрема лексичні та фразеологічні засоби, використовувані в сімейному спілкуванні, з урахуванням соціально-етнічних чинників, які вплинули на формування її мовної компетенції у 20–30-х роках минулого століття, передусім культурних і розмовних впливів її українсько-польсько-єврейського середовища. Автори подали тематичні групи гебраїзмів, германізмів, русизмів, полонізмів, які усвідомлено використовувала в щоденному спілкуванні Болеслава Олександрівна, з урахуванням їх номінативної, комунікативної та стилістико-прагматичної функцій. Авторам вдалося по-

казати, що вживання Болеславою Олександрівною неукраїнських слів і виразів створювало розкуту атмосферу і жартівливу тональність сімейного спілкування, тобто виконувало, за слушним визначенням авторів, реєстрово-атмосферотворчу функцію в межах конкретної малої соціальної групи – сім'ї.

Болеслава Олександрівна постає як креативна мовна особистість, яка в сімейному спілкуванні, використовуючи засоби української мови, вдавалася до семантичних та словотвірних новотворів (оказіоналізмів) із певною комунікативною метою. Вичерпно показано метафоризацію як найактивніший спосіб творення семантичних неологізмів, висвітлено процеси розширення і звуження значень, переінтеграції сем у структурі значення, а також метонімізацію. Значну увагу приділено морфологічним неологізмам, зокрема випадкам творення оказіоналізмів з використанням твірних основ української мови, докладно висвітлено способи творення таких оказіоналізмів. Цікавим є параграф, присвячений розгляду цих новотворів у їх парадигматичних зв'язках – синонімічних та антонімічних.

У третьому розділі “Комунікативні аспекти сімейного мовлення” окреслено стратегії і тактики спілкування, до яких вдавалася Болеслава Олександрівна – лідер сімейного спілкування – в комунікації з дітьми різних вікових груп. Автори дослідили також ідіоматичні вирази, які надавали мовленню респондентки неповторності, подали їх типологію й визначили їхні функції в пригаданих контекстах. Цікаві спостереження наведено в параграфі, присвяченому трансформації й обігруванню власних імен.

У рецензованому дослідженні зроблено виразний акцент на творчому характері розглядової мовної особистості, специфіці її творчого самовираження, пошуку нею нових ефективних засобів мовної виразності, що спричиняло неповторну домашню атмосферу в сім'ї, яку й досі з любов'ю згадують діти і внуки. Начебто про респондентку зауважено: “Мовна особистість характеризується не тільки тим, що вона знає про мову, а й тим, що вона може з мовою робити” [Ейгер 1991: 6].

Наведений у кінці “Короткий словник слів та виразів” містить лексичні одиниці й вислови, які респондентка вживала в

зміненому вигляді або витворювала як okazіоналізми саме в сімейному мовленні.

Автори не ставили перед собою завдання дослідити лінгвокогнітивний рівень мовної особистості Болеслави Олександрівни. Проте вважаємо, що відтворення специфіки її концептуальної і відповідно – мовної картин світу дозволило б читачеві глибше зануритися в мовний і ширше – духовний світ цієї неповторної особистості.

Рецензована праця є вагомим внеском у дослідження проблеми мовленнєвої поведінки особистості в малих соціальних групах.

СПСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вендина Т. И. Словообразование как источник реконструкции языкового сознания / Т. И. Вендина // Вопросы языкознания. – 2002. – № 4. – С. 42–71.
2. Вендина Т. И. Средневековый человек в зеркале старославянского языка / Т. И. Вендина; РАН, Ин-т славяноведения. – М.: Индрик, 2002 а. – 334 с.
3. Гнатюк Л. П. Мовний феномен Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції / Л. П. Гнатюк. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2010. – 446 с.
4. Должикова Т. И. Мовна особистість Пантелеймона Куліша: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Должикова Тетяна Іванівна; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К., 2003. – 21 с.
5. Евсеєва М. Особенности реализации славянской языковой личности в идиоматике петербургской поэзии конца XVIII – начала XIX века / М. Евсеєва // Актуальні проблеми менталінгвістики: наук. зб. / Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні АН України [та ін.]. – К., 1999. – С. 300–303.
6. Ейгер Г. В. Язык и личность / Г. В. Ейгер, И. А. Раппопорт. – Х.: ХГУ, 1991. – 79 с.
7. Иванова Л. П. Отображение языковой картины мира автора в художественном тексте: (на материале романа А. С. Пушкина “Евгений Онегин”) / Л. П. Иванова. – 2-е изд., доп. – К.: Освіта України, 2006. – 140 с.
8. Космеда Т. Комунікативна компетенція Івана Франка: міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри / Т. Космеда. – Львів: ПАІС, 2006. – 328 с.
9. Красовська О. М. Мовна особистість Л. Українки: (на матеріалі епістолярій письменниці) / О. М. Красовська // Актуальні проблеми менталінгвістики: наук. зб. / Ін-т укр. мови НАН України [та ін.; ред. рада: Скляренко В. Т. (голова) та ін.]. – Черкаси, 2001. – Ч. 2. – С. 178–182.
10. Міщук У. Б. Поетична мова як репрезентант мовної особистості автора (на основі творчості Ліни Костенко та Василя Стуса) / Уляна Міщук // Українська мова. – 2008. – № 2. – С. 89–100.

11. Радзієвська Т. В. Епістолярія О. О. Потебні: нотатки до мовного портрета / Т. В. Радзієвська // Наукова спадщина О. О. Потебні в контексті сучасності / Міжнар. асоц. українців, Республік. асоц. українознавців, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні НАН України. – К., 2005. – С. 58–67.

12. Синица И. А. Языковая личность ученого-гуманитария XIX века : монография / И. А. Синица. – К. : Изд. дом Дмитрия Бураго, 2006. – 351 с.

13. Слово Достоевского : сб. ст. / РАН, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова; под ред. Ю. Н. Караулова. – М. : [б. и.], 1996. – 304 с.

14. Слово Достоевского, 2000 : сб. ст. / под ред. Ю. Н. Караулова, Е. Л. Гинзбурга. – М. : Азбуковник, 2001. – 595 с.

15. Язык и личность : [сб. ст.] / АН СССР, Ин-т рус. яз.; отв. ред. Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1989. – 211, [3] с.

Лідія Гнатюк, д-р філол. наук, проф.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

Стаття надійшла до редакції 12.04.14